

Az anyaghasználat és a funkció kapcsolata Czigler Győző építészetében

Bevezető

Czigler Győző (1850–1905) a dualizmus korának elismert építész, műegyetemi tanára volt, aki a korszak egyik legkiterjedtebb életművét hagyta az utókorra. Sikeres életpályáját gyermekkorától kezdve alapozta, hiszen apja, ifjabb Czigler Antal Arad vármegye főépítészeként dolgozott, s mellette már korán megismerkedett leendő hivatásával. Felsőfokú, építészeti tanulmányait a bécsi Képzőművészeti Akadémián végezte Theophil Hansen mesteriskolájában, ahol az antikvitás és a reneszánsz építészetére szakosodott.¹ Ezen irányok mentén alkotta meg életművét, melynek emlékei Budapesten, a Magyar Királyság városaiban, falvaiban és az Osztrák–Magyar Monarchia központjában, Bécsben is megtalálhatóak. Ő tervezte fővárosunk számos meghatározó épületét, így az Andrassy úti Saxlehner-palotát (1884–1886), a Kereskedelmi Akadémia épületét (1884–1885), a Központi Statisztikai Hivatal székházát (1896–1897), továbbá számos lakó-, köz- és egyházi épületet. A Magyar Királyság területén az ő rajzai nyomán épült Jászszentandrás (1902–1903), Mezőkeresztes (1898–1899), Nagyrada (1890–1891), Verebély (Vráble, Szlovákia) (1898–1901) római katolikus temploma, Vaszary Kolos esztergomi érsek balatonfüredi prímási nyaralója (1891–1892), Sátoraljaújhely (1903–1906), Nagyszében (1905–1907) és Fiume (1904–1906) törvény-

széki palotája, Bécsben pedig a Pázmáneum magyar papnevelő intézet épülete (1899–1900) dicséri keze munkáját.

1876 és 1905 között kibontakozott munkásságát végig a historizmus, annak is neoreneszánsz irányzata jellemzi. Az újabban felbukkanó irányzatoknak, így a neobarokknak legtöbbször csak egy-egy részletforma, a szecesszió bécsi ágának pedig egy-egy díszítőmotívum erejéig adott teret. Annak ellenére, hogy formanyelv tekintetében nem, vagy csak minimális mértékben kapcsolódott a magyar művészet századforduló környéki modern mozgalmaihoz, munkái a kor igényeinek teljes mértékben megfeleltek. A tervezési folyamat során nagy hangsúllyal bírt a funkcióhoz való igazodás.² Mint az Anyagvizsgálók Magyar Egyesületének első, alapító elnökét, különösen foglalkoztatták az építőanyagok és azok tulajdonságai.³ Ez az érdeklődés az életműben is megnyilvánult, hiszen egyes szerkezeteket, így a Visintini-féle vasbeton födémeket elsők között alkalmazta hazánkban, vásárcsarnokterveinél pedig nagy gondot fordított a vas-üveg szerkezetek kidolgozására.

Czigler életútjával és munkásságával gazdag életműve ellenére az építészettörténeti kutatás hosszú ideig csak lexikonszócikkekben, egy-egy kisebb terjedelmű tanulmányban, illetve a korszak magyar építészettörténetét átfogóan bemutató alapművekben foglalkozott.⁴ Kutatása az elmúlt években kapott erőre,⁵ jelenleg több

1 Bécs, Akademie der Bildenden Künste, Universitätsarchiv, Studienbücher, 1869–1872.
2 Czigler Győző építészetéről bővebben: Tóth Enikő: *Czigler Győző. (Az építészet mesterei.)* Budapest, Holnap Kiadó, 2021.
3 Nagy Virgil: Czigler Győző emlékezete. *Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye*, 45. 1911. 19. sz. 250–252.
4 A példa kedvéért: Vadas Ferenc–Nováky Ágnes: Czigler, Győző. In: *Saur. Allgemeines Künstlerlexikon*, 23. Hg. von Günter Meissner. München–Leipzig, Saur, 1999. 311–312; *A magyar művészet a 19. században. Építészet és iparművészet.* Szerk. Sisa József. Budapest, Magyar

Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont–Osiris Kiadó, 2013; Kalmár Miklós: Czigler Győző élete és munkássága. In: *Műegyetem. A történeti campus.* Szerk. Armuth Miklós–Lőrinczi Zsuzsa. Budapest, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, 2013. 226–243; nem publikált monografikus munka: Takács Katalin: *Czigler Győző építész.* Szakdolgozat. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2010.

5 Tóth 2021 (*ld. 2. j.*), továbbá: *Következetesség formában és szellemben – Czigler Győző építőművészete*, kiállítás és emlékkonferencia 2021-ben a Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, valamint Budapest Főváros Levéltára szervezésében.

mint kétszáz műve azonosítható.⁶ Bár épületeinek lajstroma még nem teljes, az eddig azonosított állomány lehetővé teszi az életmű anyaghasználati szempontú elemzését. Jelen tanulmány azt veszi górcső alá, hogy Czigler életművében milyen szerepet kapott az anyaghasználat, vagyis milyen üzenetet hordozott a funkcióval kapcsolatban, s hogyan állt annak szolgálatába.

Az anyagok iránti érdeklődés megmutatkozása Czigler életútján

Czigler Győző akadémiai mesterére, Theophil Hansenre élete végéig építész példaképként tekintett.⁷ Hansen az ókori görög építészet alapos ismerője volt, és Czigler osztozott az érdeklődésében. Közös tétel tanulmányútjukon együtt vizsgálták az ókori hellén építészet fontosabb emlékeit,⁸ majd Czigler önállóan is utazott görög és török területeken, Itáliában, Nyugat-Európa több országában, ahol végigjárta a fontosabb közgyűjteményeket és műemlékeket. Feljegyzések tanúságai alapján a látottakról vázlatokat is készített, a rajzai további sorsa azonban jelen kutatás előtt ismeretlen.⁹

Bár tanuló- és korai éveit idejéből kevés információ áll rendelkezésre az anyaghasználat iránti érdeklődéséről, Theophil Hansen építészetével ilyen szempontból párhuzamok mutatkoznak munkáin.

Hansen 1838 és 1846 között Athénban élt és alkotott. Ez idő alatt több ókori épület helyreállításában is részt vett. Dolgozott 1845-ben az Erekhtheion restaurálásán és a Lüsziokratész-emlékmű rekonstrukcióján,¹⁰ s a formatani tanulmányozás mellett a klasszikus építészet polikrómiájának kérdése foglalkoztatta.¹¹ Ez megnyil-

vánult saját épülettervein, melyek közül kiemelhető az athéni csillagvizsgáló (1843–1846) és a Görög Tudományos Akadémia (1856–1888).¹² Ezekre jellemző az aranyozás és a terrakottarátétek alkalmazása, utóbbiak a festett felületek hordozójaként szolgáltak. Emellett Hansen építészetében megjelenik egy másfajta építészeti polikrómia is, melyet a vakolt-festett és nyers-tégla felületek kontrasztjával ért el, s többek között a bécsi tőzsdepalota (1868–1877) vagy a Karlsplatzon álló evangélikus iskola (1860–1862) épületén figyelhető meg.¹³ Arra, hogy az ókori polikrómia kérdése Cziglert is foglalkoztatta, építészetében találhatunk bizonyítékokat. Alkalmazott ugyanis többek között festett, sgraffitós frízeket az Országos Erdészeti Egyesület palotáján (V. ker., Alkotmány utca 6., 1885–1886),¹⁴ Rákosi Jenő és a *Budapesti Hirlap* épületén (VIII. ker., József körút 5., 1889–1890),¹⁵ a téglá és vakolt felületek kontrasztja pedig – ahogy a későbbiekben bemutatásra kerül – az egész életművét végigkísérte.

Annak ellenére, hogy Czigler fontosnak tartotta a külső és belső terek igényes, művészi kialakítását, nem ez volt az elsődleges szempontja a tervezési folyamatban. Rendszeresen publikált, így tanulmányiból, cikkeiből kiolvasható, hogy milyen tényezők foglalkoztatták tervezőmunkája során.¹⁶ Írásai azt tükrözik, hogy szociálisan érzékeny ember volt, aki élhető élettereket, jól átgondolt alaprajzokat szeretett volna létrehozni a szélesebb társadalmi rétegek számára. Élete során mindvégig elsődleges maradt számára, hogy az épület funkcionálisan megfelelő legyen. A műleírásokban ugyanakkor rendszerint szerepelt válogatás a felhasznált anyagokból, illetve hazaifias emberként hangsúlyt kapott nála a magyar építőanyagok használata.¹⁷

Egyik írásában hosszabban is szó esett kora magyar építészeti anyaghasználatáról. A cikk nem egy saját

6 2022. szeptember 10-ig 213 művét sikerült azonosítani. A szerző gyűjtése, kézirat, 2022.

7 ALPÁR Ignác: Czigler Győzőről. Alpár Ignác emlékbeszéde a Magyar Iparművészeti Társulat 1905. április 16-án tartott rendes közgyűlésén. *Építő Ipar*, 29. 1905. április 16. sz. 139–141.

8 BAUER Gyula: *Czigler Győző*. 1905. Egyoldalas kézirat, magántulajdon, Bauer-hagyaték.

9 NAGY 1911 (ld. 3. j.).

10 „Hellenische Renaissance“. *The Architecture of Theophil Hansen (1813–1891)*. Ed. by Marilena Z. CASSIMATIS–Georgios PANETSOS. Athen, B & M Theocharakis–Foundation for the Fine Arts & Music, 2014. 19–21.

11 Rainald FRANZ: On Polychromy in the Architecture of Theophil Hansen. In: „Hellenische Renaissance“ 2014 (ld. 10. j.) 310–314.

12 Irene FATSEA: The Building of the Athenian Academy by Theophil Hansen in the Context of Nineteenth-Century Romantic Classicism.

In: „Hellenische Renaissance“ 2014 (ld. 10. j.) 260–282.

13 Jutta BRANDSTETTER: Theophil Hansen. In: *Architektenlexikon Wien 1770–1945*. URL <https://www.architektenlexikon.at/de/1093.htm> (Letöltve 2022. 09. 09.)

14 –R–: Az Országos Erdészeti Egyesület palotája. *Az Építési Ipar*, 10. 1886. január 10. 472. sz. 23–24.

15 BAUER 1905 (ld. 8. j.).

16 Például: CZIGLER Győző: A cseléd-lakásokról. *Gazdasági Mérnök*, 2. 1878. 8. sz. 93–94; Uő: A Ring-Theater égése. *Az Építési Ipar*, 4. 1882. január 1. 261. sz. 2–4; Uő: *Munkács vára összegyűjtött tervei*. Budapest, k. n., 1902; Uő: Bevezetés. In: *Az építőművészet története, I. Ó-kor*. Szerk. KABDEBO Gyula. Budapest, Pátria, 1903. XIII–XVI.

17 A magyarországi épületein kívül a bécsi Pázmáneum is, a téglá és a mész kivételével, magyar építőanyagokból épült. Forrás: N. n.: Iparpártoló püspök. *Magyar Ipar*, 22. 1901. 45. sz. 1207.

projekt bemutatása céljából született, hanem a hazai építőipar helyzetét volt hivatott bemutatni.¹⁸ A szöveg beszámol a legfontosabb cégekről, iparosokról, akik az egyes anyagokat szolgáltatták. Látható, hogy Czigler alaposan ismerte a korszakban elérhető kínálatot, és azt, hogy kiktől érdemes beszerezni az épületek alapanyagát. Tanulmányában emellett a hazai építőipar anyaghasználatának általános jellemzése is olvasható, amely az ő munkásságára is igaz: „Sajnálható, hogy az ország pénzügyi helyzete többnyire lehetetlenné teszi a műformáknak valódi anyagból való előállítását; míg például a Lajtán-túli székváros nyilvános épületeinél a kő, vas, bronz és a legnemesebb anyag nyer alkalmazást, addig magyar építészeinknek a legtöbb esetben csak a vakolat, gipsz, vagy horgany-öntvény áll rendelkezésükre.”¹⁹ Az ő munkáira is igaz, hogy jórészt téglából, vakolatarchitektúrával, gipszdíszítésekkel és horgany-szobrokkal készültek. A költségesebb anyagok, így a kő és a bronz használata ritka. Az épületdíszítési anyagok közt némely munkáin azonban megjelent a kerámia, amely költségesebb, de tartósabb alternatívát jelentett a gipszhez képest,²⁰ a vas pedig a lakatosmunkákon túl vásárcsarnokoknál, bérházak körfolyosóinál tartóelemként, később vasbeton födémek tartószerkezetében is fontos szerepet kapott.

A vasbeton használata tanúsítja, hogy a korban elérhető legmodernebb szerkezetekkel igyekezett dolgozni. Az új építőanyagok iránti érdeklődését bizonyítja az is, hogy a Műegyetem oktatóival részt vett az egyetem anyagvizsgáló állomásának felállításában,²¹ valamint alapító elnöke volt az Anyagvizsgálók Magyar Egyesületének.²² Mindkét szervezetnek fontos feladata volt az újonnan áruba bocsátott építőanyagok vizsgálata annak érdekében, hogy az anyag a tulajdonságainak leginkább megfelelő alkalmazást kaphasson az építőiparban, kiszűrjék a rossz minőséget, és alapot szolgáltassanak az építészek számára a szerkezeti számításokhoz. Az építőanyagok közül vizsgáltak természetes köveket, mesterségesen előállított anyagokat, így téglát, cserepet, továbbá kötőanyagokat, mint meszet, cementet, betont és egyéb szerkezeti anyagokat.²³ A tapasztala-

tok megvitatására 1901-ben nemzetközi kongresszust is szerveztek Budapesten, amelynek létrehozásában Czigler mint a szervezőbizottság elnöke oroszlánrészt vállalt.²⁴ A budapesti találkozó egy kongresszussorozat harmadik állomása volt, melynek célja egy, az anyag megvizsgálását, próbáját szabályozó, nemzetközileg elfogadott, egységes módszer kialakítása volt annak érdekében, hogy csak megfelelő minőségű anyagok kerülhessenek forgalomba.²⁵ A tanulmány következő fejezeteiben részletesebb bemutatásra kerül Czigler építészeti anyaghasználat a homlokzati burkolatok, a díszítés és a szerkezeti megoldások szempontjából.

Homlokzattípusok anyaghasználata a cigleri életműben

A legfrissebb kutatások eredményeképp Czigler Győzőnek mintegy 213 műve azonosítható be, a lista azonban – az újonnan előkerülő és a digitálisan kereshetővé váló forrásoknak köszönhetően – a jövőben valószínűleg gyarapodni fog. A 213 műbe beletartoznak különféle, pusztán említésből ismert épületek, melyek esetében nem került még elő ábrázolás vagy leírás a homlokzatról, illetve iparművészeti munkák, így bútorok, táncrendek, albumborítók is, amelyeknél tárgyaltan a homlokzat kérdése. A 213 műből mindössze 120 esetében ismertek pontos adatok az épület külső képéről, ezek alapján azonban a különféle homlokzattípusok megjelenésének aránya már körvonalazható.

Ha az ismert homlokzatokat vizsgáljuk, megállapítható, hogy a legtöbb (71) vakolt és festett, s ezt második helyen a nyers-, illetve sajtolttégla felületű homlokzatok követik (28), melyekhez vakolatarchitektúra, illetve kő- vagy mőkő rátétek társulnak homlokzattagoló elemként. Ezekon felül a kettő kombinációja, a vakolt-festett homlokzat téglatagolással szintén megfigyelhető (10), s egy jellegzetes, a lechneri nemzeti stílus téglaszalagos architektúrájával is rokonítható vonulatot képez Czigler

18 CZIGLER Győző: Építőipar. In: *Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye*, VII. Szerk. MATLEKOVITS Sándor. Budapest, Pesti Könyvnyomda-részvény-társaság, 1898. 487–508.

19 Uo. 488.

20 –gt–.: A tudomány-egyetemi alap bérháza. Tervezte: Czigler Győző. *Építő Ipar*, 19. 1895. október 16. 980. sz. 385.

21 SÁNDV Gyula: A kir. József-műegyetem műszaki mechanikai laboratóriumával kapcsolatos kísérleti állomás szervezete. *Építő Ipar*, 19.

1895. február 13. 945. sz. 70–71.

22 N. N.: A „Magyar anyagvizsgálók egyesülete” [...] *Építő Ipar*, 21. 1897. június 23. 1068. sz. 171.

23 SÁNDV 1895 (ld. 21. j.).

24 G. V.: Az anyagvizsgálók nemzetközi kongresszusa. *Gazdasági Mérnök*, 25. 1901. 34. sz. 265–266.

25 N. N.: Anyagvizsgálók nemzetközi kongresszusa. *Budapesti Hírlap*, 21. 1901. 249. sz. 7.

1. A Pesti Hazai Első Takarékpénztár palotája, Budapest, Fő utca 10.
Fotó © Tóth Enikő, 2020

építészetében. Az életműben csak elenyésző számban jelenik meg a kő mint homlokzatburkoló elem (3). Ez a jelenség anyagi okokkal magyarázható, és azzal, hogy Cziglert kevés igazán reprezentatív mű elkészítésére kérték fel. Némileg jelentősebb mértékben jelenik meg a fa, amely vagy önmagában (2), vagy *Fachwerk*ként (6) uralja az épület képét.

Mindezt időbeni felosztásban vizsgálva megállapítható, hogy annak ellenére, hogy az életműben a vakolt-festett homlokzat dominált, a korai időszakban, egészen 1890-ig a nyers- vagy sajtolttégla homlokzatok kerültek elsőbbségbe. Azt követően pedig, hogy a vakolatarchitektúra átvette a vezető szerepet, megjelent mellette a téglatagolás, amely az ablakkeretezések, sarokarmírozások, illetve szalagok formájában mutatkozott meg.

26 NAGY 1911 (ld. 3. j.).

A homlokzati anyaghasználat többféle jelentéssel bírhatott. A vakolt-festett, illetve nyerstégla felületek közti különbség főleg az építészeti formanyelv változásában fogható meg, mintsem a funkció felől. Éppen az előbbi számának megnövekedésével egy időben kezdett Czigler irodája nyitottságot mutatni a neobarokkra, amely igazán sosem vált nála uralkodóvá, hiszen legtöbbször csak a nagyszloprendek használatában, a sarokrész hangsúlyozásában, illetve a nagy méretű manzárdkupolák megjelenésében nyilvánult meg, hasonlóan a barokk korai, reneszánszból átvezető időszakához. A barokkra a közép-európai régióban jellemzőek a vakolt-festett homlokzatok, így Bécsben, Czigler akadémiai tanulmányainak helyszínén is. Nagy Virgil építész Czigler műveit a következőképpen értékelte: „jellemző a tőle gyakorolt stílusra, hogy a reneszánsz szabad felfogású – későbbi korú részleteinek alkalmazása mellett is, a váz, a párkány- és oszloprendszer nem tud szabadulni a szigorúságtól”²⁶ (1. kép).

A nyers- és sajtolt tégla Czigler korai, neoreneszánsz építészetében volt uralkodó, ami a vakolt-festett, valamint körátétekkel kiegészülve az északi reneszánsz formanyelvével rokonítható. A stílusválasztás és az ehhez kötődő anyaghasználat azonban utalhatott a funkcióra, ahogy ez az Országos Erdészeti Egyesület palotájánál is megfigyelhető (2. kép). Mivel az északi reneszánsz stílusú téglahomlokzat négyzet alapú, törtvonalú gúlasisakkal fedett toronnyal kedvelt volt a dualizmus kori uradalmi- és vadászkastély-építészetben – így Ybl Miklós parádsasvári Károlyi-kastélyán (1888) vagy Czigler kiscsáki Geist-kastélyán (1886 körül) is megfigyelhető –, az erdészek egyesületéhez is ezt a vidéki épülettípust választotta előképpül az építész.

A tégla megmutatása a homlokzaton egyfajta építészeti őszinteség is, mivel az épület falazati anyagát láttatja. Arról, hogy ez a szándék Czigler esetében tudatos volt-e, nem ismertek források. Mégis összecsenghet a gondolat Czigler építészeti hitvallásával, amelyet a Kabdebo Gyula által szerkesztett *Az építőművészet története*, I. Ő-kor című kötet bevezetőjében fogalmazott meg: „Az építész alkotásnak, hogy az a valódi tökéletesség bármely fokát elérje, jónak, igaznak és szépnek kell lennie; jónak a foganatosításban, igaznak a cél és anyag igényeinek kifejezésében és szépnek a művészi alakításban.”²⁷

Bár elegáns körüti bérpaloták is épültek nyers- és sajtolttégla homlokzattal – így Luczenbacher Pál (VI.

27 CZIGLER 1903 (ld. 16. j.) 14.

2. Az Országos Erdészeti Egyesület palotája, Budapest, Alkotmány utca 6.
Fotó © Hámos Péter, 2014

ker., Teréz körút 49., 1886–1887), a Károlyi Nemzeti Alapítvány (VI. ker., Teréz körút 41., 1891–1892), Korányi Frigyes (VII. ker., Erzsébet körút 56., 1885–1886) és özvegy Kehrer Pálné (VII. ker., Erzsébet körút 4., 1887–1888) épületei –, a nyerstégla megmutatása a homlokzaton összecsengetett a gazdaságosság és ideiglenesség fogalmával is. Ez a szemlélet tükröződik a Rózsák tere ideiglenes római katolikus templomán, amely eredetileg arra az átmeneti időszakra épült, amíg a nagytemplom nem valósult meg. A téгла ugyanakkor tartós anyag, s ennek köszönhetően 1901 után, az épület megüresedését követően is fennmaradhatott. A templom 1905-ben a görög katolikus egyház használatába került.²⁸ Érdemes megfigyelni, hogy a téglahomlokzat Czigler templom-építészetében egyáltalán nem jellemző, hiszen eddig

²⁸ Budapest, Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban BFL), XV. 17. d. 328. KT. Rózsák tere, ideiglenes római katolikus templom.

3. Az állatélettani állomás egykori pavilonja a Magyar Királyi Élettani-, Rovartani és Vetőmagvizsgáló Állomás telepén, Budapest, Kitaibel Pál utca 4.
Fotó © Tóth Enikő, 2020

azonosított templomainak homlokzata vakolt-festett. Ez az épülettípus egyébként stílusában is eltér a többi művétől, hiszen míg lakó- és középületei jellemzően neoreneszánszok, templomai a neoromán és a neogótika jegyeit viselik magukon.

A nyerstégla szalagos, vakolt-festett homlokzatok használata Cziglernél egyértelműen a hasznossági építészethez köthető. Ezt a megállapítást támasztja alá az Erzsébet Királyné Szanatórium épületegyüttese (XII. ker., Pihenő út 1., 1900–1901), ahol kifejezetten a kiszolgáló egységek, így a portásház, a mosó- és gépház, valamint az istálló kapta a téglaszalagos homlokzatot, míg a főépület és az igazgatói villa vakolt-festett, utóbbi földszintjén még a kő is megjelenik mint homlokzatburkoló elem. A téglaszalagos megoldás ezentúl még laboratóriumi épületeknél figyelhető meg, így a Magyar Királyi Élettani-, Rovartani és Vetőmagvizsgáló Állomás (II. ker., Keleti Károly utca 24. – Kis Rókus utca 15. – Kitaibel Pál utca 4., 1900–1901), valamint a Magyar Királyi Központi Szőlészeti Kísérleti Állomás és Ampelológiai Intézet (II. ker., Herman Ottó út 15–17., 1901–1902) épületegyüttesein (3. kép).

A kőhomlokzat a reprezentációs szándékot fejezte ki, hiszen ennek az anyag- és munkaköltsége volt a legmagasabb. Követ Czigler három épület homlokzatánál

alkalmazott nagy felületen, ezek közül végül kettő jutott el a megvalósításig. Az első ilyen terve a gellérthegy magyar panteonhoz készült, amely a nemzet reprezentációs céljait szolgálta volna, így a homlokzathoz leginkább a követ taláta méltónak. Második ismert kőhomlokzatú épülete Saxlehner András palotája (VI. ker., Andrásy út 3., 1884–1886), a pesti sugárút egyik ékköve. Építtetője, a Hunyadi János keserűvíz forgalmazásából meggazdagodott mágnás komoly összegeket áldozott a munkálatokra. Főként azokkal a mesterekkel dolgoztatott, akik az Operaház építésénél is közreműködtek. Valószínűleg az sem véletlen, hogy az Operaház építész, Ybl Miklós által támogatott ifjú tehetséget, Cziglert meghívták a palotára kiírt zártkörű tervpályázatra.²⁹ A harmadik kőhomlokzat pedig a Tudományegyetemi Alapok bérpalotája, amely az akkoriban szabályozott Kossuth és Újvilág (ma Semmelweis) utcák találkozásánál álló reprezentatív épület.

Az épületdíszek és funkcionális rátétek anyaghasználata

Czigler építészetében – ahogy a dualizmus más alkotóinál is – jelentős szereppel bírtak a díszítő és funkcionális rátétek, legyen szó gipszstukkóról, kerámiáról, festészeti vagy szobrászati díszről, kovácsoltvas elemekről vagy fafaragványokról. Ezeket jó nevű mesterek készítették, akik közül többel Czigler rendszeresen együtt dolgozott. Berkes Kálmán és Jungfer Gyula lakatosmesterek, Lotz Károly festőművész, Szécsi Antal szobrászművész, Csepreghy János és Thék Endre asztalosmesterek, Scholtz Róbert díszítőfestő, a Forgó István és Társa üvegesműhely, Szandház Károly és Szabó Antal épületszobrászok, Weisinger György és Seenger Béla kőfaragók, Zellerin Mátyás bádogos, Horváth

József és Gregersen Guilbrand ácsmesterek, Ehrlich Miklós mázólo több Czigler-épület kivitelezésénél is közreműködtek, valamint rendszeresen dolgoztatott az Oetl Antal-féle vasöntődével és a Schlick gyárral, akik a vasszerkezetek kivitelezése mellett jellemzően a művészek által megtervezett szobrászati mintákat öntötték horganyból vagy bronzból.³⁰

Az említett vállalkozókat valószínűleg nem a megbízó, hanem az építész kérte fel a munkára. Az állítást alátámasztja, hogy a mesterekről Czigler a magyar építőipart bemutató tanulmányában elismeréssel nyilatkozott, s közülük többel jó viszonyban is állhatott.³¹ Szécsi Antal szobrászművész és Czigler barátságáról a korabeli sajtó is beszámolt annak kapcsán, hogy a fiatalon elhunyt szobrász temetését Czigler és egykori munkatársa, Balázs Ernő finanszírozták és szervezték.³² Amellett, hogy Szécsi a Saxlehner-palota,³³ a Kereskedelmi Akadémia (V. ker., Alkotmány utca 9–11., 1884–1885),³⁴ a Magyar Királyi Vasúti, Posta- és Táviratdatisztképző Tanfolyam épülete (VIII. ker., Luther utca 3., 1889–1890),³⁵ valamint a Pesti Hazai Első Takarékpénztár erzsébetvárosi palotája (VII. ker., Erzsébet körút 1–3., 1891–1892) szobrászati díszítésén is dolgozott,³⁶ több emlékművet, síremléket is terveztek együtt, így például Czuczor Gergely régi emléktábláját a Múzeum körúton,³⁷ valamint Hollán Ernő síremlékét a Békés és Mezőlak határán elterülő Tima-pusztán.³⁸ Anyaghasználat szempontjából a síremlékeken és a Saxlehner-palotán a bronz jellemző, míg a többi épületnél Szécsi mintáit horganyból öntötte a Schlick gyár.

Thék Endre bútor- és zongoragyáros távoli rokonságban³⁹ és jó kapcsolatban állt Cziglerrel.⁴⁰ Az építész nem alapított családot, de a róla szóló feljegyzések alapján szoros kapcsolatot ápolt testvérei családjával, ráadásul Gyula feleségének, gávai Gaál Matildnak – aki Thék második-unokatestvére volt – és lányának, Gizellának ő viselte gondját a bátyja 1893-ban bekövetkezett halála után.⁴¹ Thék gyára készítette több Czigler-épület bútorzatát, így az Országos Erdészeti Egyesület székházát,⁴²

29 BAUER 1905 (ld. 8. j.).

30 A szerző a mesterek névsorát az *Építő Ipar* (1877–1886 között) Az *Építési Ipar* és a *Vállalkozók Lapja* 1877 és 1905 közötti évfolyamaiból állította össze.

31 CZIGLER 1898 (ld. 18. j.).

32 N. N.: Szécsi Antal halála. *Az Újság*, 2. 1904. június 16. 166. sz. 15.

33 N. N.: Képzőművészeti hírek. *Pesti Hírlap*, 6. 1884. október 3. 273. sz. 3.

34 N. N.: Mai rajzmellékletünkön [...]. *Az Építési Ipar*, 10. 1886. augusztus 22. 503. sz. 373.

35 SPEIDL Bódog: A közlekedésügyi m. kir. tanfolyamok épülete. *Vasúti és Közlekedési Közöny*, 21. 1890. október 12. 123. sz. 1195–1196.

36 CZIGLER Győző: A hazai első takarékpénztár budapest-erzsébetvárosi fiókintézetének palotája. *Építő Ipar*, 17. 1893. június 1. 856. sz. 105.

37 N. N.: Czuczor emléktáblája. *Vasárnapi Újság*, 43. 1896. október 11. 41. sz. 686.

38 N. N.: Hollán Ernőnek [...]. *A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Heti Értesítője*, 22. 1903. 35. sz. 236.

39 Forrás: GÁVAI GAAL Jenő: *Élmények és tanulságok*. (Naplók, emlékiratok, történelmi művek.) Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1940. 54.

40 N. N.: Czigler Gyula. *Budapesti Hírlap*, 13. 1893. június 14. 162. sz. 6.

41 GÁVAI GAAL 1940 (ld. 39. j.).

42 Az Országos Erdészeti Egyesület palotája 1886 (ld. 14. j.).

4. Berkes Kálmán: A Műegyetem kémiai pavilonjának lépcsőkorlátja
Fotó © Tóth Enikő, 2020

5. Konzol bécsi szecessziós motívumokkal, tárcsákkal, Budapest,
Bródy Sándor utca 27., 1904–1905
Fotó © Tóth Enikő, 2021

a győri bencés főgimnáziumét,⁴³ a korábban említett vasúti tisztképző tanfolyam épületét,⁴⁴ a Wenckheim Géza-féle bérpalotáét (V. ker., Kecskeméti utca 2., 1903–1904),⁴⁵ valamint a Magyar Királyi József Műegyetem kémiai pavilonját.⁴⁶

Az iparosok közül érdemes még kiemelni Berkes Kálmán lakatosmestert, aki megrendelőként is megjelent a czigleri életműben. Háromemeletes bérházát (VIII. ker., Kis Stáció utca 9., 1898–1899) Czigler tervezte, a rajta található díszes kovácsoltvas rátétek pedig Berkes munkái.⁴⁷ Különösen figyelemreméltó a kétszárnyú kapu rácsozata és hattűnyakas kilincse, valamint az első emelet középtengelyében elhelyezett erkély indákkal sűrűn átszőtt rácsa, amelynek közepén az építettő monogramja is olvasható. Amellett, hogy az épület homlokzatán látható lakatosmunkák az építettő műhelyének látványos referenciadarabjai, a főpárkány frízében gipszből öntve is megjelenik a lakatosmesterség jelképeként egy fogó és egy kalapács címerkartusba foglalva. Berkes készítette még a szobi Lujza Leányiskola (ma Polgármesteri Hivatal, 1884–1885),⁴⁸ a váci Piufsch-kiskastély

(1888),⁴⁹ a Hadik-Barkóczy Endre-féle Hitbizomány bérháza (VII. ker., Károly körút 9., 1893–1895),⁵⁰ a Tudományegyetemi Alap bérháza (V. ker., Semmelweis utca 2., 1895–1896),⁵¹ a Központi Statisztikai Hivatal székháza (II. ker., Keleti Károly utca 5–7., 1896–1897),⁵² valamint a Műegyetem kémiai és fizikai pavilonjainak (1903–1906) kovácsoltvas lakatosmunkáit (4. kép).⁵³

Czigler épületeinek motívumvilágával kapcsolatban elmondható, hogy amíg az 1900 előtti időszakban alapvetően a neoreneszánsz klasszikus formanyelve dominált, a századfordulót követően megjelentek olyan motívumok is, amelyek a bécsi szecesszió törekvéseivel rokoníthatók. Ilyenek a tárcsákból, koncentrikus körvonalakból komponált díszítmények, melyeknek szép példája a Hevesi Ödön-villa (XIV. ker., Stefánia út 26., 1903–1904) kovácsoltvas-üveg szerkezetű márkíza, illetve a Gozsdu-udvar (VII. ker., Király utca 13. – Dob utca 16., 1901–1902) geometrikus stukkódíszítése. Mégis végig jellemző volt rá a szimmetria és az ókori formakincs

43 CZIGLER Győző: A szentbenedekrendi főgymnasium Győrött. *Építő Ipar*, 13. 1889. október 20. 668. sz. 463–464.

44 SPEIDL 1890 (ld. 35. j.).

45 N. n.: Tőke és munka. *Népszava*, 32. 1904. június 7. 68. sz. 6–7.

46 MAGYAR Vilmos: Az új műegyetem IV. Tanulások. *Építő Ipar*, 33. 1909. december 9. 51. sz. 477–480.

47 BFL, XV. 17. d. 329. 35583; Budapest, Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Múzeumi Osztály, Tervtár és Grafikai Gyűjtemény, 80.1.22.

48 –g–: A szobi leányiskola. *Az Építési Ipar*, 9. 1885. július 26. 447. sz. 365.

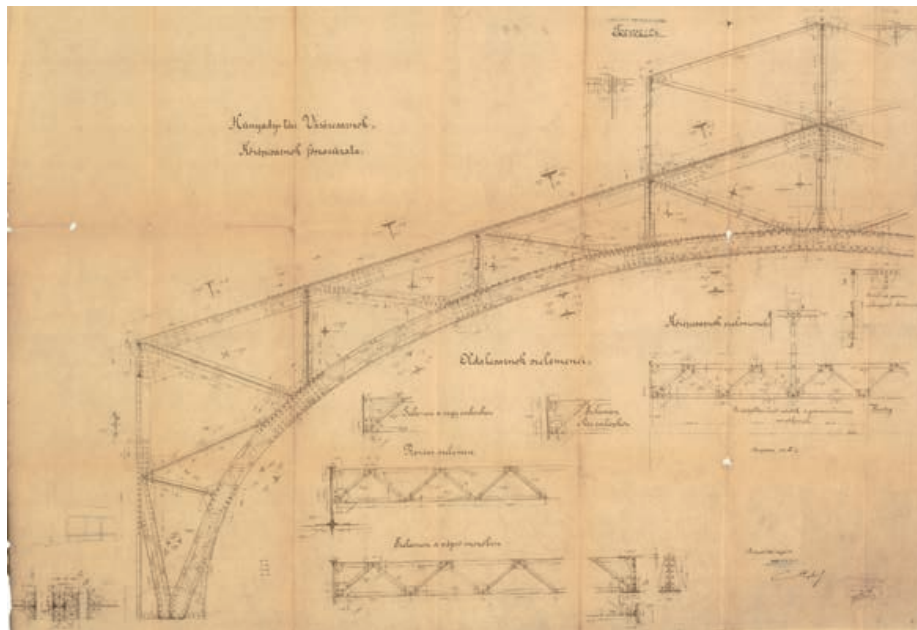
49 A.–: A vidéki lakóházak. *Építő Ipar*, 14. 1890. október 26. 721. sz. 450–451.

50 BERKES Kálmán–CZIGLER Győző: Rácsoskapu emelőszerkezettel. *Lakatosok Lapja*, 2. 1898. 23. sz. mintalap.

51 A tudomány-egyetemi alap bérháza 1895 (ld. 20. j.).

52 CZIGLER Győző: A m. kir. központi Statisztikai Hivatal épülete. *Építő Ipar*, 23. 1899. április 6. 1161. sz. 101.

53 MAGYAR 1909 (ld. 46. j.).

6. Czigler Győző: A Hunyadi téri vásárcsarnok tetőszerkezetének terve
Budapest, Budapest Főváros Levéltára, XV. 17. d. 328. VI. ker. vásárcsarnok f. 6.

használata. Utóbbi a bécsi szecessziós ihletés ellenére is megmaradt, hiszen a tárcsák leginkább pilaszterfejezeteken, a klasszikus ión oszloprend és a konzolok volutái helyén jelentek meg (5. kép).

Új típusú szerkezetek alkalmazása

Czigler egyik írásművében, amely a *Műépítészet* címet kapta és a Matlekovits Sándor által szerkesztett millenniumi kötetekben jelent meg, reflektált a korszerű építészeti anyaghasználat jelentőségére: „Az anyagok és természeti erők nagyobb ösmerete mindig újabb és újabb szerkezeti tényezőket bocsát az építészet rendelkezésére, melyekkel feltétlenül számolnia kell; mert munkálatának tárgya nem pusztán művészi ihletének és egyéniségének jobb vagy kevésbé jó kifejezését képezi, hanem a közhasználatnak, a népek szükségleteinek, kulturális intézményeinek szolgálni van hivatva, hisz an-

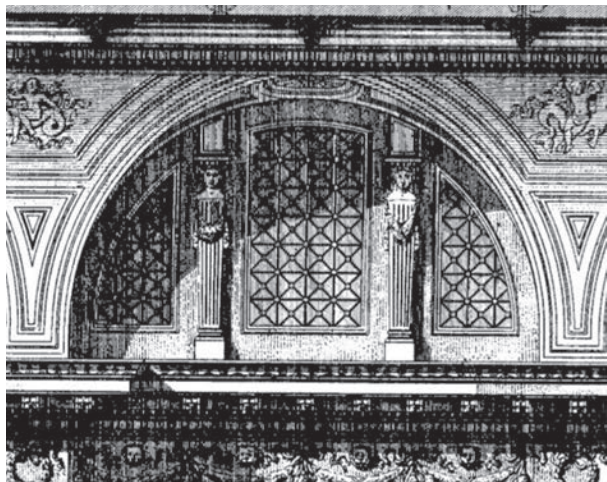
nak történelmét kőbe örökítve adja át az utókornak.”⁵⁴ Az utolsó szakaszban természetesen nem a kőről mint építőanyagról van szó, amely a korszakban már nem a legjellemzőbb alkotóeleme az épületeknek, hanem az épületek tartósságáról, arról, hogy a korról emléket állítanak a későbbi évtizedek, évszázadok elé. Ahogy a szövegben is reflektált rá, a kor igényeinek való megfelelés érdekében ő maga is bátran nyúlt a korszerű, új szerkezetekhez, így a szerkezeti vastartókhoz, a vas-üveg szerkezetekhez, a terek bevilágítására szolgáló nagy üvegfelületekhez.

Czigler jelentős munkái közé tartozik a főváros két kerületi vásárcsarnoka, az V. kerületi Hold utcai és a VI. kerületi Hunyadi téri. E két 1894–1896 között megvalósult, 1897-ben átadott épület egy hosszabb, 1883 óta tartó kutató- és tervezési munka eredményeképp született meg, amelyhez az építész tanulmányutakon gyűjtött tapasztalatokat.⁵⁵ Ez a fajta precizitás jellemző volt rá, hiszen több épülettípus kapcsán is meglátogatótt más európai országokat. A műegytemi épületek⁵⁶

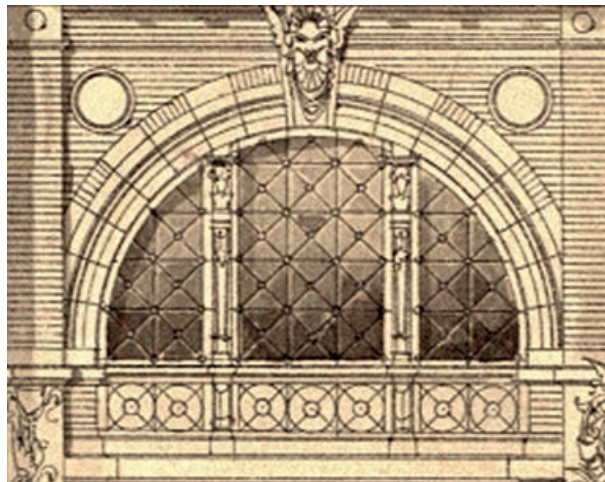
54 CZIGLER Győző: *Műépítészet*. In: *Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye*, IX. Szerk. MATLEKOVITS Sándor. Budapest, Pesti Könyvnyomda-részvény-társaság, 1898. 291.

55 N. n.: A főv. közlélelmzési bizottság. *Pesti Napló*, 34. 1883. május 6. 124. sz. [6.]

56 N. n.: Technikusok tanulmányuton. *Magyarország*, 6. 1899. július 10. 188. sz. 4.

7. Theophil Hansen: A bécsi tőzsdepalota termaablaka
HANSEN 1897 (ld. 64. j.) Tafel 17.

8. Czigler Győző: Hunyadi téri vásárcsarnok termaablaka
Építő Ipar, 18. 1894. 41. rajzmelléklet

és a városligeti artézi fürdő⁵⁷ kapcsán erről a sajtóból is értesülhetett az olvasó. A vásárcsarnok mint épülettípus kutatása céljából Bécsben járt, ahol az ottani vásárcsarnokokat vizsgálta meg, különösen az 1880-ban átadott, a Stadiongassén, a Phorusplatzon, a Burggassén és a Nussdorfer Straßén álló csarnokokat, melyek közül napjainkra csak az utóbbi maradt fenn.⁵⁸

Miután a vásárcsarnok-építés ügye hosszabb időre háttérbe szorult a törvényhatósági bizottság ülésein, 1890-ben, újra felvéve a fonalat, egy „emlékiratot”, vagyis feljegyzést dolgozott ki számukra. Ebben részletes javaslatlalt állt elő a vásárcsarnokok leendő helyszíneiről, s az építész a saját szakmáját érintő kérdéseken túl az intézmények fontosságát, működési módját is elemezte alá vette.⁵⁹ Bár a feljegyzés szöveges része fennmaradt, az írás hivatkozik vázlattervekre is konkrét épületekhez, melyeket mellékletként szintén benyújtott a fővárosnak. A rajzokat időközben kiemelték a helyükről, és további sorsuk, jelenlegi őrzési helyük ismeretlen.

A feljegyzés alapján megállapítható, hogy Czigler a vásárcsarnok épülettípusát teljes mértékben a funkció szempontjából közelítette meg, hiszen a szöveg főként a gazdasági, üzemeltetési és városrendezési szempontokat

tárgyalja, a tervezett építészeti kialakítást pedig a napjainkra ismeretlen vázlatok voltak hivatottak bemutatni. A funkcióval együtt a modern szerkezetek alkalmazása is nagy figyelmet kapott a tervezési folyamatban. Erről tanúskodik a megvalósult Hunyadi téri vásárcsarnok középcarnokának vasvázas „főszaruzatáról”, vagyis tetőszerkezetéről készült tervrajz, amelyen az egyes szeleme-
neket, alátámasztó gerendákat típusonként külön-külön rajzon láthatjuk. Ezeknek közös jellemzője, hogy két párhuzamos elemből állnak, amelyek között tompaszögű háromszögek sorát képezve helyeztek el rövidebb elemeket. A szelemenek részeit szegecsekkel rögzítették egymáshoz. A szerkezet kivitelezését a Danubius Hajó- és Gépgyár kazán- és hídépítési osztálya végezte (6. kép).⁶⁰

A csarnokok bazilikálisak, hiszen vaspillérek közép-csarnokra és két oldalcsarnokra osztják őket. A pilléreket kétoldalt egy-egy párhuzamos vas és közékük ékelt keresztvasak képzik. A csarnok bevilágítását oldalirányban elhelyezett üvegfelületek biztosítják. Czigler véleménye szerint szabadon álló, vas-üveg csarnokszerkezetet hazánk éghajlatához nem lett volna szerencsés tervezni.⁶¹ Olyan építészeti megoldást választott, amelyben a csarnokot téglarchitektúra övezi, ezáltal egyaránt

57 N. N.: Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottsága 1903. évi szeptember hó 9-én (szerdán) d. u. 4 órákor tartandó rendes közgyűlésének tárgysorozata. *Fővárosi Közlöny*, 14. 1903. szeptember 4. 66. sz. 1090–1092. 6. pont.

58 Peter CsENDES: Vásárcsarnokok Bécsben. In: *Bécs–Budapest. Műszaki haladás és városfejlesztés a 19. században*. Budapest–Bécs, Bécsi Városi

és Tartományi Levéltár–Budapest Főváros Levéltára, 2005. 175–178.

59 Czigler Győző *műgyetemi tanár emlékirata* [a budapesti vásárcsarnokok létesítése tárgyában], Budapest, 1890. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest Gyűjtemény, BQ 386/126.

60 BFL, XV. 17. d. 328. VI. ker. vásárcsarnok.

61 A főv. közéleti bizottság 1883 (ld. 55. j.).

9. A Műegyetem fizikai pavilonjának nagy méretű lépcsőházi ablaka
Fotó © Tóth Enikő, 2021

védi az enteriort a túlzott forróságtól, a hidegtől és a széles-csapadékos időtől. A téglá épületrészekben ráadásul funkcionális tereket, így gomba- és hűsvizsgáló helyiséget is el tudtak helyezni, így nem kellett azokat a piac területére kihelyezni.⁶² A téglarchitektúra a Czigler építészetre jellemző historizáló formanyelvet követi, sajtolttéglá homlokzattal. A korszerű anyaghasználat szempontjából figyelemre méltóak a nagy méretű, háromosztatú termaablakok, amelyek az angolszász szakirodalomban Diocletianus római fürdője után a „Diocletian window” nevet kapták.⁶³ Ez a típusú ablak jelenik meg vasvázis formában a Hold utcai vásárcsarnok Vadász utcai homlokzatán, de ilyen ablakok sorakoznak a Hunyadi téri vásárcsarnok Szófia utca felőli oldalán is. Utóbbiakhoz valószínűleg előképként szolgálhatott

62 –gt–: A budapesti Hunyady-téren építendő vásárcsarnok. *Építő Ipar*, 18. 1894. október 24. 929. sz. 506.

63 Diocletian window. In: James STEVENS CURL: *A Dictionary of Architecture and Landscape Architecture*, II. Oxford, Oxford University Press, 2006. 234.

Theophil Hansen bécsi tőzsdepalotája (1868–1877), melynek tőzsdecsarnokáról az *Allgemeine Bauzeitung* 1879-ben közölt egy metszeti rajzot. A képen jól látható, hogy a felső ablaksor nagyon hasonló, vasszerkezetes, női hermélyekkel osztott termaablakokból áll (7–8. kép).⁶⁴

A vas mint tartószerkezeti anyag nemcsak a csarnoképületeknél figyelhető meg, hanem egyéb épülettípusoknál is. A vasgerendákkal megtámasztott födémek, vaspillérek több Czigler-műnél is felbukkannak, néhol láthatóvá is válnak. Ahol a vas magában jelenik meg, legtöbbször historizáló formát ölt. Erre példa a Tudományegyetemi Alap bérháza, melynek lépcsőházában a konzolok és a lépcső tartószerkezete, illetve a körfolyosó karcsú korinthoszi oszlopai készültek vasból. Másik figyelemre méltó példa a Műegyetem kémiai pavilonja, ahol az előbbi épületéhez hasonló oszlopok támasztották a laboratóriumok gerendáit. Az épületben további látványos modern megoldások is megfigyelhetők, mint az előadóterem nagy felületű, vasvázis üvegteteje.

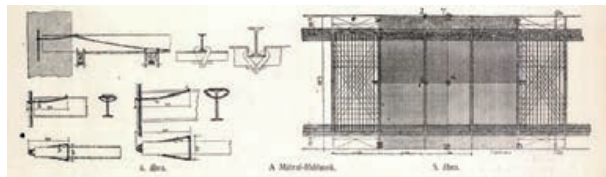
A nagy felületű üveglakok másik jellegzetes, a kései czigleri életműben megjelenő példája a lépcsőházat bevilágító, több szintet átfogó üveglak, melynek szerkezete készülhetett fából vagy vasból. A fára példák a Műegyetem fizikai pavilonjának lépcsőházi ablakai (9. kép). Az épület terveit már Czigler 1905-ben bekövetkezett halála után véglegesítették irodavezetője és asszisztense, az irodát átvevő Dvořák Ede vezetésével Czigler munkatársai, továbbá egykori tanárkollégái, Pecz Samu és Hauszmann Alajos.⁶⁵ Még Czigler életében elkészült azonban a kőbányai Polgári Serfőző épület-együttese (X. ker., Maglódai út 17., 1893–1894),⁶⁶ melynek csarnoképületén szintén megjelentek több szint magas ablakok, vasszerkezettel. A telep nagy részét 2004-ben lebontották, a nagy ablakos csarnokkal együtt. Fennmaradt azonban a sátoraljaújhelyi törvényszéki palotához tartozó fogházépület (1903–1906) panoptikus folyosója, melynek enteriőrjét szintén egy több szint magasságú, vasvázis üveglak világítja be. Utóbbi épület egy másik új szerkezet, a vasbeton alkalmazása szempontjából is figyelmet érdemel.

Czigler a századforduló környékén már használta a vasbeton tartószerkezeteket, így a három általa tervezett törvényszéki palota esetében is. Ezeket az építész halála után Dvořák Ede fejezte be. A sátoraljaújhelyi törvényszéki palota és fogház második emeleti födéme

64 Theophil HANSEN: Der Bau der neuen Börse in Wien. *Allgemeine Bauzeitung*, 44. 1879. Tafel 17. (Die neue Wiener Börse. Von Th. Hansen. Detail des Börsensaales. Schnitt nach AB.)

65 KALMÁR Miklós: A fizikai épület. In: *Műegyetem* 2013 (ld. 4. j.) 76–91.

66 N. N.: Kőbányán. *Építészeti Szemle*, 2. 1893. 3. sz. 91.

10. A Mátrai, Gfrerer és Grossmann-féle vasbeton födém szerkezete
SCHEER 1905 (ld. 73. j.) 83.

a Visintini-féle,⁶⁷ a fumei (1904–1906)⁶⁸ és nagyszebeni (1905–1907)⁶⁹ törvényszéki paloták és fogházak födémei pedig a Mátrai, Gfrerer és Grossmann cég szabadalmát követik. A vasbetont elsősorban tűzbiztonsági okból választották a födém anyagaként.⁷⁰ A Mátrai, Gfrerer és Grossmann cég által kifejlesztett vasbeton födém típust a Magyar Vasbeton Építési Vállalat készítette, amely mindkét esetben versenytárgyalás révén, mint legjobb ajánlatot adó jutott a munkához.⁷¹ Ez a szerkeztípus volt a régebbi és elterjedtebb. Előállítását 1893 decemberében kezdték hazánkban.⁷² Vázát hengerelt, sűrűn kifeszített vasszalak és vasgerendák adták, amelyeket betonnal kiöntöttek, s így keletkezett a jó teherbírású és magas ellenálló képességű födém (10. kép).⁷³

A Visintini-féle rendszer nagyelemes, sarokmerev, rácsostartós vasbeton födém típus, amelyet 1902 decemberében szabadalmaztatott Bécsben Franz Visintini (1874–1950) mérnök.⁷⁴ Nagy előnye, hogy rácsostartós szerkezetének köszönhetően önsúlya alig fele a korban szokásos födém súlyának.⁷⁵ A szerkezet előállítására hazánkban Schustler József mérnök cége specializálódott, aki elsőként az Esterházyak süttőri, vagyis fertődi uradalmához tartozó rábaréti és mexikópusztai ököristállóknál alkalmazott ilyen födémekeket 1903 decemberében.⁷⁶ A Czigler-féle sátoraljaujhelyi épület kivitelezését is ebben az évben kezdték, így a Visintini-féle födém igen korai megjelenésének tekinthető, s ezen épület kivitelezésénél is Schustler működött közre.⁷⁷

A Visintini- és a Mátrai-féle födém típus közti legfontosabb különbség, hogy míg a Mátraiak teljes födém-

11. Schustler József vállalkozó és a Visintini-féle födém szerkezet hirdetése. *Építő Ipar*, 29. 1905. 2.

munkája a helyszínen készült, a Visintini esetében az egész födémeket előre legyártott gerendákból és lapokból állították elő, így felrakása csak rövid időre hátráltatta az épületben folyó egyéb munkákat.⁷⁸ A Visintini-féle rendszer korai alkalmazása is Czigler új anyagok iránti érdeklődését és nyitottságát bizonyítja (11. kép).

67 N. n.: A sátoraljaujhelyi törvényszék és fogház épülete. Tervezte Czigler Győző. *Építő Ipar*, 30. 1906. április 1. 13. sz. 125–126.

68 N. n.: A Mátrai, Gfrerer és Grossmann cég. *Építő Ipar*, 29. 1905. november 19. 47. sz. 390.

69 N. n.: Versenytárgyalások eredménye. *Építő Ipar*, 30. 1906. 48. sz. 449.

70 A sátoraljaujhelyi törvényszék és fogház épülete 1906 (ld. 67. j.).

71 A Mátrai, Gfrerer és Grossmann cég 1905 (ld. 68. j.); Versenytárgyalások eredménye 1906 (ld. 69. j.).

72 N. n.: I. Kivonat a magyarországi kereskedelmi cégjegyzékből. *Központi Értesítő*, 19. 1894. 32. sz. 657.

73 SCHEER SIMON: Vasbeton-födémek V. A Mátrai-féle vasbetonszerkezetek.

(Sheer Simon értekezése; felolvasta a Magyar Építőmesterek Egyesületének febr. 3-iki ülésén Székely Zsigmond). *Építő Ipar*, 29. 1905. 10. sz. 81–84.

74 N. n.: Megadott szabadalmak. *Budapesti Közlöny*, 37. 1903. szeptember 18. 212. sz. 2.

75 SCHUSTLER JÓZSEF: Vasbeton-födémek I. A Visintini-féle vasbetonszerkezet. Előadás a Magyar Építőmesterek Egyesületében 1904. évi december 15-én. *Építő Ipar*, 29. 1905. január 8. 461. sz. 13.

76 N. n.: Tekintetes Schustler József urnak okl. mérnök, betonépítő vállalkozó Budapest [...]. *Köztelek*, 14. 1904. 9. sz. 178.

77 A sátoraljaujhelyi törvényszék és fogház épülete 1906 (ld. 67. j.).

78 SCHUSTLER 1905 (ld. 75. j.).

Értékelés

Czigler bátran használta az új szerkezeteket, és több helyen láthatóvá is tette azokat. A nyers-, illetve sajtolttéglá homlokzatokon megjelenik az építőanyag mint esztétikai érték, akár csak a láthatóan hagyott vas-, illetve vas-üveg szerkezeteknél. Már egészen korán nyitott volt a vasbeton használatára is, melyre elsősorban tűzbiztonsági okokból figyelt fel. A funkció, a biztonság minden esetben fontos tényező volt épületei megtervezésénél, így a vásárcsarnokok téglá-architektúrába rejtett szerkezetét is e két szempont alapján rajzolta meg: a benne létesíthető helyiségekre és az éghajlati tényezőkre figyelve. Amellett, hogy az épület biztonságos legyen, és eleget tegyen funkciójának, élhetőnek, jól használhatónak kell lennie. Ehhez megfelelő mennyiségű ablakot, adott esetben – így csarnoktereknél – nagy, többszintes ablakokat tervezett. Lakóépületeinél igyekezett a legtöbb helyiséget ablakkal ellátni, középületeinél többször is alkalmazott nagyobb méretű üvegfelületeket. A historizmusra jellemző módon épületein a téglafalakat a legtöbb esetben

vakolt-festett felület mögé rejtették, gipszrátétekkel díszítették. Mégis, korai időszakában inkább a nyers- és sajtolttéglá felületek voltak jellemzőek, melyeket vakolt-festett homlokzattagolással egészített ki. Mint az ókori építészet műegyetemi oktatója, alapos ismerője volt a klasszikus formakincsnek, tagozatoknak, melyeket a homlokzati architektúrák megtervezése során is felhasznált. Alapvetően a kései neoreneszánsz építész volt, s kora egyik legtöbbet foglalkoztatott magyar alkotójaként sokat tett a főváros és a vidéki Magyarország fejlődéséért korszerű, minőségi anyagokból készült, funkciójuknak máig megfelelő épületek tervezésével. Az általa tervezett oktatási létesítmények, így a beszercebányai és fiúmei állami polgári leányiskolák, a győri bencés főgimnázium, a Műegyetem általa tervezett pavilonjai, a bécsi Pázmáneum, középületei, így a Központi Statisztikai Hivatal székháza, a fiúmei, nagyszabasi és sátoraljaújhelyi törvényszéki paloták és fogházak, illetve egészségügyi célú munkáinak jó része, mint az egykori Erzsébet Királyné Szanatórium (ma Országos Korányi Pulmonológiai Intézet) épületei napjainkban is eredeti céljukat szolgálják.

The Relationship Between the Use and Function of Materials in the Architecture of Győző Czigler

The architect Győző Czigler (1850–1905) was one of the most active Hungarian architects of the Austro-Hungarian era. Despite the innovative trends of the turn of the century, the Neo-Renaissance remained dominant throughout his career. As a lecturer in the Department of Ancient Architecture at the Joseph University of Technology, he provided his students with a practice space in his office. He used ancient formal elements on his buildings. Despite his conservative style, he was interested in the most modern materials. He was the first president of the Hungarian Association of Material Inspectors, founded in 1897. He also experimented with

high-quality, up-to-date structures. The iron constructions of the market halls on Hold Street and Hunyadi Square are remarkable examples of contemporary solutions. Fireproof reinforced concrete slabs enhanced the safety of the forensic palaces and prison houses in Sátoraljaújhely, Fiume and Sibiu.

The present study uses the contemporary press and other archival documents to examine how the use of building materials was linked to function in the oeuvre of Czigler and how his interest in materials was manifested in his work.

TÁRGYSZAVAK

Czigler Győző, építészet, historizmus, neoreneszánsz, funkció

KEYWORDS

Győző Czigler, architecture, historicism, Renaissance Revival, function